

JAN LEIBL – MARTIN ZUBÍK

SOCHY FRANZE SIECHEHO V NEŠTĚMICÍCH (OKRES ÚSTÍ NAD LABEM)

ABSTRACT

Statues of Franz Sieche in Neštětice (the District of Ústí nad Labem)

The article The Statue of Franz Sieche in Neštětice discusses the rich donor activity of a North Bohemian farmer. The paper analyses in detail the stone cross preserved to this day in the garden of the Neštětice primary school. It is a remnant from the cycle of four religious statues, significantly influenced by the Christological sentiments of the donor Franz Sieche, a local farmer from No. 32. It is also the only free religious statue preserved in the Neštětice cadastre. Other statues of St. John of Nepomuk from 1786 disappeared with the creation of Czechoslovakia in 1918. The Baroque statue of St. Donatus is relocated near the church in Mojžíř and the three Peasant Crucifixions (two from 1800 and one from 1816) disappeared along with other Sieche sculptures during the 20th century. By commemorating Franz Sieche and his donation of sculptures, we wanted to contribute by adding another small fragment to the knowledge of the “unknown” borderland, which, in particular, the decades after the Second World War, led to the impoverishment of our memory and its material documents. In Neštětice, more than anywhere else, we can see that for one preserved statue there are ten needlessly lost ones.

Keywords: Neštětice (Ústí nad Labem District), Sculptures, Franz Sieche (donor), Cultural landscape, Calvary, Iconography, Material culture

Sochy Franze Siecheho v Neštětích (okres Ústí nad Labem)

Článek Sochy Franze Siecheho v Neštětích pojednává o bohaté donátorské činnosti jednoho severočeského sedláka. V článku je podrobně rozbrán dodnes dochovaný kamenný kříž v zahradě neštětické základní školy je pozůstatkem z cyklu čtyř náboženských soch, výrazně ovlivněných christologickým cítěním donátora Franze Siecheho, místního zemědělce z čp. 32. Je to zároveň jediná v katastru Neštětích dochovaná náboženská volná socha. Další sochy Sv. Jan Nepomucký z roku 1786 zanikl při vzniku Československa 1918, barokní sv. Donát se dnes nachází přemístěný u kostela v Mojžíři. Tři selská Ukřížování (dvě z roku 1800 a jedno z roku 1816) zmizela stejně jako ostatní Siecheho sochy v průběhu 20. století. Připomenutím Franze Siecheho a jeho donace soch jsme chtěli přispět dalším střípkem k poznání „neznámého“ pohraničí, kde zejména desetiletí po druhé světové válce vedla k ochuzování naší paměti i jejich hmotných dokladů. V Neštětích více než jinde vidíme, že na jednu dochovanou sochu připadá deset zbytečně ztracených.

Klíčová slova: Neštětice (okres Ústí nad Labem), sochy, Franz Sieche (donátor), kulturní krajina, kalvárie, ikonografie, hmotná kultura

Úvod

Franz Sieche postavil v katastru Neštětích v krátkém rozestupu čtyř let (1818–1822) celkem čtvero náboženských soch. Jednalo se o kamenné Ukřížování vztyčené v roce 1818, další Ukřížování v roce 1819, v roce 1821 postavenou Matku Boží a konečně donátorská akce vyvrcholila instalací sousoší tří volných soch kamenného Ukřížování a dvou křížů s lotry v roce 1822.

NEŠTĚMICE

Neštětice se poprvé objevují v listině knížete Bedřicha z roku 1188,¹ tehdy pod názvem Neschemici patřila ves johanitskému řádu.² V obci byl panský dvůr, který je k roku 1720 uváděn jako zaniklý.³ Význam vsi vzrostl v souvislosti s divokou industrializací v 19. století. Ještě před tím v březnu 1845 postihla Neštětice velká povodeň. Labe stouplo o 10 metrů, zaplavilo pole a spláchlo domy stojící v blízkosti řeky.

¹ Kristina KAISEROVÁ – Vladimír KAISER a kol., *Dějiny města Ústí nad Labem*, Ústí nad Labem 1995, s. 312.

² Franz Josef UMLAUF, *Kleine Ortskunde für den Stadt- und Landkreis Aussig. Ein Wanderbüchlein für Freunde der Heimat*, Ústí nad Labem 1944, s. 53.

³ TAMTEŽ.

Tato povodeň odhalila rozsáhlé archeologické naleziště, které dokládá mnohem starší osídlení lokality.⁴ Do první poloviny 20. století se dochovala skupina venkovských usedlostí včetně čp. 32, které je přímo spojeno s osobností Franze Siecheho.⁵

Mezi lety 1888 a 1913 vzrostl počet domů v obci o 180. Způsobila to stavba velkého cukrovaru v letech 1890–1893 a Solvayovy továrny na sodu v letech 1905–1908. Cukrovar zastavil svou činnost v roce 1935. Solvayovy závody byly po druhé světové válce znárodněny a změnilý název na TONASO (Továrna na sodu). Provoz zde skončil v roce 1991. Areál dnes využívá celá řada menších firem pro své podnikání.⁶ V roce 1970 byly Neštětice povýšeny na město a o šestnáct let později byly připojeny k Ústí nad Labem.

⁴ K. KAISEROVÁ – V. KAISER, *Dějiny města*, s. 312.

⁵ Ústecký archivář Franz Josef Umlauf popsal Neštětice jako obec přifařenou k Mojžíři s vlastní školou a jmenoval dochované staré usedlosti. Konkrétně šlo o čísla popisná 10, 14, 15, 16, 17, 28, 29, 32, 33 a 36. Čp. 32 pravděpodobně nesouhlasí s původním domem Franze Siecheho, který ustoupil novostavbě školy. Některé usedlosti se do dnešní doby dochovaly alespoň na dobových fotografiích uložených v Muzeu města Ústí nad Labem. F. J. UMLAUF, *Kleine Ortskunde*, s. 53.

⁶ Srov. Vladislava VALCHÁROVÁ – Lukáš BERAN – Jan ZIKMUND, *Industriální topografie/Ústecký kraj*, Praha 2011, s. 135–136; K. KAISEROVÁ – V. KAISER, *Dějiny města*, s. 312.

1) Pohled na Neštětice směrem na Kozí vrch z počátku 20. století. Foto: Muzeum města Ústí nad Labem.

FRANZ SIECHE A JEHO RODINNÉ A MAJETKOVÉ POMĚRY

Než se pustíme do bližšího popisu Siecheho náboženských soch, vyličíme zde na základě nemnohých písemných pramenů něco životních dat sedláka Franze Siecheho.

Franz (křtěný jako Johann Franz Wenzl)⁷ Sieche se narodil v Neštětících v selské usedlosti (později očíslované číslem popisným 32) asi roku 1759⁸ rodičům Rosině a Tobiasovi Sieche.

Statek držel rod Sieche po generace. Tobias odkoupil grunt od svého otce Christoha Sieche v roce 1754, přičemž získal za 240 kop kromě domu s polnostmi také koně, vola, kozu, tři slepice s kohoutem, nějaké potahy, povoz, pluh a další zemědělské nářadí nutné k hospodaření. Starý Sieche šel na výměnek.⁹

Stejně tak vyplatil Franz počátkem září roku 1788 ze statku svou matku Rosinu.¹⁰ Kdy zemřel otec Tobias není známo, nicméně jistě ještě před rokem 1788.¹¹ Dne 7. září 1788 tak Franz

převzal za 300 kop kromě domu také 14 jiter a 957 sáhů polí, 2 jitra 980 sáhů luk, 128 sáhů vinic a 4 jitra 1493 sáhů lesa. Dále dostal koně, vola, krávu, tele, kozu, pět slepic a kohouta, povoz, pluh s radlicemi a potahem, brány s potahem a dalším nářadím. Tedy celkem slušné hospodářství. Rosina šla do výměnku, zemřela za dvacet let ve věku 82 let 10. března 1808.¹²

Ještě tentýž podzim roku 1788 mladý Franz (bylo mu 28 let) založil rodinu. Oženil se 23. listopadu t. r. s Annou Elisabethou Benischovou, dvacetiletou dcerou sedláka Benische z čp. 19 v Kojeticích, kterou si pak přivedl na rodný statek do Neštětíc.¹³ S manželkou měli v následujících letech celkem devět potomků, převážně dcer, nicméně ne všechny děti se dožily dospělého věku.¹⁴ Postavení soch v letech 1818 (1819) až 1822 spadá do Franzova životního období, kdy již zřejmě bilancoval před nastávající šedesátkou dosavadní úspěchy a chystal se na poslední věci. Není jistě náhodou, že statek předal synovi Antonovi právě roku 1822, kdy byly instalovány poslední sochy (Tři kříže). S manželkou šel Franz do výměnku,

⁷ Celé jeho jméno se vyskytuje jedinkrát v zápise jeho ženitby v Kojeticích v r. 1788, SOA Litoměřice, sbírka matrik, matrika oddaných, inv. č. 7752, sig. 159/12, roky 1776–1800, f. 3.

⁸ Datum se nepodařilo vypátrat, přestože příslušná matrika existuje, jsou v ní zaznamenáni Franzovi sourozenci, zápis Franzova narození a křtu chybí.

⁹ SOA Litoměřice, Velkostatek Krásné Březno – Všebořice, pozemková kniha inv. č. 237, sig. OS Ústí nad Labem 209, f. 90 (s. 353).

¹⁰ SOA Litoměřice, Velkostatek Krásné Březno – Všebořice, pozemková kniha inv. č. 252, sig. OS Ústí nad Labem 18, f. 5 (nestr.).

¹¹ Příslušné matriky mají své nedostatky.

¹² SOA Litoměřice, sbírka matrik, matrika zemřelých, inv. č. 5466, sig. 116/14, roky 1788–1851, f. 33 r.

¹³ SOA Litoměřice, sbírka matrik, matrika oddaných, inv. č. 7752, sig. 159/12, roky 1776–1800, f. 3a.

¹⁴ K narozeným dětem záznamy v letech 1789–1805 v SOA Litoměřice, sbírka matrik, matrika narozených Neštětice, inv. č. 5460, sig. 116/11, roky 1788–1814.

2) Škola v Neštětích se zbytky historické zástavby. Foto: Muzeum města Ústí nad Labem.

Elisabetha však skonala již roku 1826.¹⁵ Bohužel se nám nepodařilo zjistit, kdy a kde zemřel Franz Sieche. Zdá se pravděpodobné, že po roce 1826 dožil u některé ze svých dcer mimo Neštětice.

Anton Sieche (*1805)¹⁶ převzal grunt čp. 32 od otce na jaře 1822 za 700 zl., co do rozlohy polností stejný, jak jej dostal Franz.¹⁷ Z přípisů v pozemkové knize je zřejmé, že se Antonovi příliš v hospodaření nedařilo, hodně se zadlužil a došlo i na prodej pozemků.¹⁸ Ženatý byl od roku 1825 s Apolonií, roz. Merwitzovou, dcerou domkáře z Vaňova, kterou si vzal ve dvaceti, přičemž nevěsta byla minimálně o šestnáct let starší.¹⁹ Apolonie Sieche zemřela v roce 1861.²⁰ Anton se znovu, téměř

ihned, oženil s Teresíí,²¹ ta však zemřela brzy poté v roce 1863 ve věku 52 let.²² Anton Sieche šel po její smrti na výměnek a zemřel 10. října 1869 na zánět střev.²³ S Teresíí měl Anton Sieche celou řadu potomků, které přivedli na svět ještě během jeho věkově nerovného manželství s Apolonií, jež mu dala jen dvě dcery. Po sňatku s Teresíí její děti legitimizoval, mj. syna Antona (*1841),²⁴ jemuž předal statek.

Antonův syn Anton žil na rodovém statku s manželkou Amálií, roz. Focke z Dobětic,²⁵ ještě na konci 60. let 19. století, kdy zde přivedli na svět dvě děti, Amálii (1863) a Antona (1867).²⁶ Pak jméno Sieche z čp. 32 mizí. Snad statek Anton prodal a odstěhoval se s rodinou z Neštětíc. V roce 1882 je doložen v Chabařovicích bývalý sedlák z Neštětíc Anton Sieche, který ještě s dalšími společníky – Ferdinandem Glöcknerem,

¹⁵ SOA Litoměřice, sbírka matrik, matrika zemřelých, inv. č. 5466, sig. 116/14, roky 1788–1851, f. 48.

¹⁶ Franz Sieche měl dva syny, kteří se dožili dospělosti, podle křtů Franze (*1802) a Franze Antona (*1805). Statek přebíral v roce 1822 z blíže neznámých důvodů nezletilý Franz Anton, kterému bylo 17 let, starší bratr Franz narozený roku 1802 žil v D. Zálezlech a Anton jej pak vyplácel ze statku.

¹⁷ SOA Litoměřice, Velkostatek Krásné Březno – Všebořice, pozemková kniha inv. č. 252, sig. OS Ústí nad Labem 18, f. 160 (s. 263 an.).

¹⁸ SOA Litoměřice, Velkostatek Krásné Březno – Všebořice, pozemková kniha inv. č. 252, sig. OS Ústí nad Labem 18, f. 160 (s. 263 an.).

¹⁹ SOA Litoměřice, sbírka matrik, Vaňov, matrika N, O, Z, inv. č. 8287, sig. 174/26, roky 1784–1838, f. 52.

²⁰ SOA Litoměřice, sbírka matrik, matrika zemřelých, inv. č. 5466, sig. 116/29, roky 1851–1906, f. 9.

²¹ Apollonie zemřela 2. června a svatba se konala v čp. 32 již 19. listopadu 1861, SOA Litoměřice, sbírka matrik, matrika oddaných, inv. č. 5464, sig. 116/13, roky 1788–1877, f. 49.

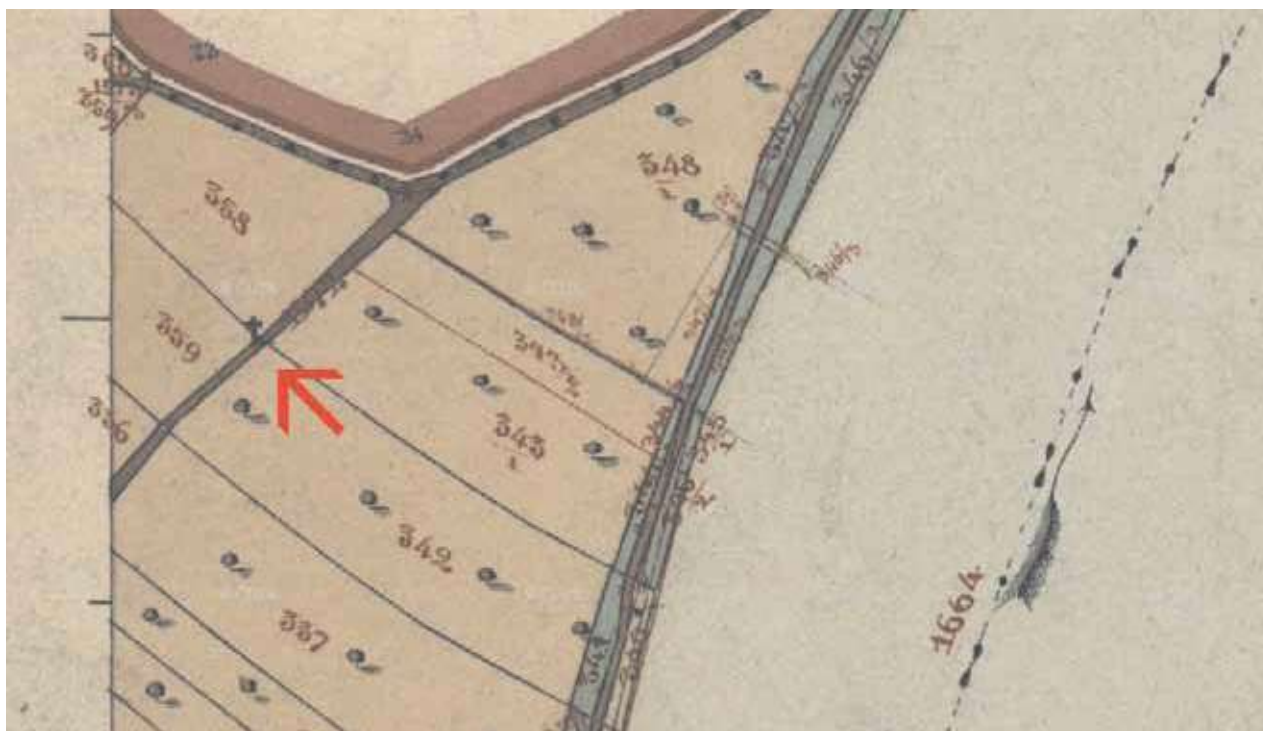
²² SOA Litoměřice, sbírka matrik, matrika zemřelých, inv. č. 5466, sig. 116/29, roky 1851–1906, f. 12.

²³ SOA Litoměřice, sbírka matrik, matrika zemřelých, inv. č. 5466, sig. 116/29, roky 1851–1906, f. 18.

²⁴ SOA Litoměřice, sbírka matrik, Neštětice, matrika narozených, inv. č. 5462, sig. 116/26, roky 1840–1893, f. 2.

²⁵ Bral si ji v čp. 32 roku 1863, SOA Litoměřice, sbírka matrik, matrika oddaných, inv. č. 5464, sig. 116/13, roky 1788–1877, f. 51.

²⁶ SOA Litoměřice, sbírka matrik, Neštětice, matrika narozených, inv. č. 5462, sig. 116/26, roky 1840–1893, f. 150.

3) Originální mapa stabilního katastru se zakreslenou polohou kříže na cestě do Veselí. Zdroj: Archivní mapy, ČÚZK.

horníkem z Krupky, a Edmundem Seichem, litografem z Drážďan, falšovali bankovky, za což byli odsouzeni k trestům 3–6 měsíců těžkého žaláře.²⁷

Jisté je, že v roce 1894 na místě Siecheho statku vyrostla novostavba neštěmické základní školy.

KŘÍŽ OD ČP. 32 A KŘÍŽ OD SILNICE DO VSI VESELÉ

Jedno Ukřížování se nacházelo v polích patřících Siechemu, dnes je toto místo pohlceno areálem TONASO (býv. Solvayovy závody). Druhé stálo přímo u Siecheho selského domu čp. 32 v centru Neštěmic. Dodnes se dochovalo jedno z nich. Konfrontace dochované skulptury se soupisem náboženských soch farnosti Mojžíř vyvolává otázku, který ze dvou kamenných křížů se vlastně dochoval. V současnosti se objekt nachází v oploceném areálu základní školy. Školní budova vyrostla v roce 1894 na místě zemědělské usedlosti čp. 32. Ukřížování, které se u původního domu nacházelo, by bylo násobně větším půdorysem školy zasaženo a muselo by se pro zachování přesunout. Že tomu tak mohlo být, vzhledem k existenci kříže u školy, se přímo nabízí.

Dobový popis kříže od statku čp. 32 se poněkud liší od vzhledu kříže stojícího u školy dnes. Popisuje jej pod pořadovým č. 2 jako pískovcový kříž s obrazem Ježíše, pod nímž stojí Marie s Josefem, rovněž z pískovce. Dále je kolem kříže umístěno kamenné zábradlí, v jehož čtyřech rozích stojí čtyři evangelisté provedení také z pískovce. Nápisy jsou hodnoceny jako

²⁷ Viz článek s názvem *Versuchte Verleitung zur Kreditpapierverfälschung*. Leitmeritzer Zeitung Nr. 87., Mittwoch, den 8. November 1882, 12. Jahrg., s.1076.

již nečitelné. Kříž byl dle zápisu vztyčen v roce 1819 a ještě téhož roku vysvěcen mojžířským farářem Wenzelem Güttlerem.²⁸ Druhý v soupise uvedený Siecheho kříž pod č. 6 a situovaný na silnici do vsi Veselí (místo dnes v areálu TONASO) je popsán následovně: „Podstavec, obraz Ježíše a kříž z pískovce, pod tím stojí tento nápis: *In Jesu süßen Wunden, wird Heil und Kraft gefunden. Na pravé straně: Wegen den Sünden meines Volks hab ich ihn geschlagen. Na levé straně Welcher ist wohl unter uns, der da nicht miste klagen. Er habe gleichfalls holz zum Feuer wie antere zu getragen. Dole na podstavci: Memoriale Perpetuum ex Voto. M.DCCCXX.*“ K tomu autor soupisu poznamenává, že kříž byl zřízen roku 1820 a svěcen téhož roku farářem Wenzelem Güttlerem.²⁹

Jak vidno ani u jednoho dochovaného popisu křížů zde nemáme přesnou shodu se „školním“ křížem. Ten je proveden jako kamenné Ukřížování na podstavci s nástavcem, přičemž z levé strany se ke kmeni kříže a Ukřížovanému Kristu vine klečící mužská postava v řeholním šatu, kterou celkem jistě identifikujeme jako sv. Františka z Assisi (byť je řeholník v různých materiálech označován za různé světce). S druhým popisovaným křížem č. 6 jsou shodné především nápis *In Jesu süßen Wunden, wird Heil und Kraft gefunden*, který vidíme umístěný pod patou kříže v pásce na skalisku Olivetské hory, a části nápisu *Memoriale Perpetuum* na zadní straně podstavce. Nesedí také uváděné roky instalace sochy, v soupise první kříž 1819 a druhý 1820, kdežto kříž u školy je zřetelně datován 1818.

²⁸ AM Ústí nad Labem, Fara Mojžíř, inv. č. 31, seznam křížů a soch, KT 7.

²⁹ AM Ústí nad Labem, Fara Mojžíř, inv. č. 31, seznam křížů a soch, KT 7.

4) Originální mapa stabilního katastru se zakresleným školním křížem, půdorys statku čp. 32 překrytý šrafurou půdorysu školy. Zdroj: Archivní mapy, ČÚZK.

Ve hře jsou následující hypotézy. První již výše naznačená, že jde o původní sochu od čp. 32 nyní již ochuzenou o sochařsky pojedenané zábradlí a bez Marie, přičemž sv. František byl mylně farářem interpretován jako Josef. Provedení sochy však nenaznačuje, že by nějaká její část v minulosti odpadla. Instalace v roce 1819 navzdory vročení v kameni 1818 není nepravděpodobné. Nečitelné nápisy (i dnes jsou čitelné spíše s využitím kvalitní techniky) mohly být podobné jako u kříže z cesty na Veselé (přece jen je spojuje osoba donátora, a pravděpodobně i osoba kamenosochaře).

Druhá spekulativní úvaha naznačuje možnost, že v blíže neurčené době v první polovině 20. století došlo ke zničení původního kříže u čp. 32 (školy) a jeho nahrazení křížem od silnice do Veselí. Přičemž opět instalace kříže v roce 1820, přestože je na něm vytesáno 1818, je možná. Dokonce je vysoce pravděpodobné, že absentující část zmíněného nápisu *Memoriale Perpetuum*, spočívající ve slovech a římském letopočtu – *ex Voto. M.DCCCXX*, mohla být připojena na sochu formou malovaného písma až s odstupem oněch dvou let. Lokalita, kde se druhý kříž nacházel, je dnes zasypána haldou z továrny. Kříž stával v místech, kde se střetával provoz pískovny s ruchem vozů vyvážejících na haldu. Zda je zasypán, či byl přenesen na místo do školní zahrady náhradou za původní kříž od čp. 32 zůstane prozatím nezodpovězenou otázkou.

Nicméně kříž u školy je doložen roku 1944 v Umlaufově průvodci, kde se praví: „Pozoruhodný je také starý kamenný kříž v zahradě školy.“³⁰ Bohužel chybí nám bližší popis či alespoň dobová ikonografie sochy.

POPIS A IKONOGRAFICKÝ ROZBOR TZV. ŠKOLNÍHO KŘÍŽE

Kříž stojí za plotem u základní školy v Neštěmících na nízkém podstavci. Hranolový sokl je nahoře okosený. Na něm spočívá směrem vzhůru se zužující hranolový dřík zakončený profilovanou hlavicí. Na ní je nástavec zakončený stylizovaným terémem, ze kterého vyrůstá kříž s jetelovým zakončením všech tří ramen s tělem Spasitele v bederní roušce a nápisovou páskou. Hlava Krista s trnovou korunou je svěšená na pravé rameno. Obličej je natočený ke klečící postavě mnicha v řádovém rouchu, který objímá kříž v úrovni Ježíšových kolen a líbá Kristův proboděný bok. Dřík a nástavec jsou ozdobeny ze čtyř stran reliéfní výzdobou s christologickým motivem.

Významnou figurou celé kompozice je klečící mnich. Postavu ztotožňujeme na základě analogií s osobností svatého Františka z Assisi. Známa legenda o světcích připomíná jeho stigmatizaci v září 1224, dva roky před smrtí. Konkrétně měl být obdařen pěti ranami, čtyřmi na rukou a nohou a na boku se mu měla objevit bobtnající a opakovaně krvácející rána.³¹ Mnich líbající jednu z Kristových ran takto nepřímou naznačuje svůj vlastní osud a zároveň hlubokou oddanost víře. V dějinách umění není tento motiv nikterak ojedinělý.³² Nejvýmluvněji pro sv. Františka hovoří i samotné křestní jméno donátora Franz, který tímto vzdal svému patronu úctu.³³

³¹ James HALL, *Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění*, Praha 1991, s. 141–143.

³² V České republice je podobný výjev se stojícím Františkem plasticky vyveden na oltáři kostela sv. Františka z Assisi ve Vidnavě (okres Jeseník) od slezského sochaře Josefa Obetha z roku 1902. Viz Bohumila TINZOVÁ – Marian ČEP, *Sochař Josef Obeth*, Opava 2008, s. 42.

³³ Obdobná kompozice s ukřižovaným Kristem a řehořníkem se v kraji nalézá například ve Verneřicích u Hrobu a v Libčevsi. V těchto případech jde ale o sv. Bernarda s Clairvaux. (pozn. autorů)

³⁰ F. J. UMLAUFT, *Kleine Ortskunde*, s. 53.

5) Kříž u školy v Neštěmicích na rohu Hluboké a Sibiřské ulice, stav z roku 2020. Foto: Sběrka fotodokumentace NPÚ ÚOP v Ústí nad Labem, Kateřina Neumannová.

Na čelní straně pod patou kříže je motiv korunované postavy v honosném šatu a dvou andělů odhruňujících závoj po stranách. Tento výjev bývá často interpretován jako Panna Marie Ochránitelka, kdy drobné okrouhlé motivy na šatu jsou vysvětleny jako hlavičky věřících. Naší domněnkou je, že se jedná o Pražské Jezulátko vyvedené v kameni a ony kulaté motivy naznačují toliko ozdobný šat této slavné relik-

vie. Naší interpretaci odpovídá celková kompozice korunované postavy, gesta rukou i dvojice andělů po stranách. Celý výjev je orámován stylizovanou architekturou, nahoře možná s nápisovou páskou.

Pod výjevem pražského jezulátka je umístěn motiv znázorňující dvojici andělů třímajících Veroničinu roušku, respektive veraikon s otištěným obličejem Krista se svatozáří. Obličejové

6) Kříž u školy v Neštěmicích na rohu Hluboké a Sibiřské ulice, stav z roku 2004. Foto: Sběrka fotodokumentace NPÚ ÚOP v Ústí nad Labem, Ludmila Skokanová.

kontury jsou značně erodované, ale v celku je motiv dobře čitelný. Známa legenda o sv. Veronice praví, že cestou na Golgotu podala Kristovi potní šátek, aby si osušil obličej. Jeho tvář se do šátku otiskla a ten se pak stal vzácnou relikvií uchovávaný pravý Kristův obraz. Rozdíl mezi Veroničinou rouškou a veraikonem je takový, že na roušce Veroničině by měly být znázorněny i stopy mučení, na veraikonu by měl být onen pravý obraz (vera ikon) podoby Krista.³⁴ Na reliéfu v Neštěmicích je pravděpodobně svatozář, ovšem kvalita provedení a postupující eroze velmi komplikují podrobnější interpretaci.

Boční strana nástavce nad hlavicí pod Kristovou levou rukou je doplněna výjevem znázorňujícím starozákonní motiv povýšení měděného hada na kříž. Biblický příběh je ve zkratce následující. Izraelité na pouti z Egypta do zaslíbené země po nějakém čase začali reptat proti Hospodinu. Nelíbilo se jim, že pouť trvá dlouho, pouštní krajina se jim také nepozdávala a manu nebeskou by konečně vyměnili za obyčejné jídlo. Nevděk potrestal Hospodin tak, že na Izraelity poštal jedovaté hady. Lid se začal znovu k Hospodinu modlit a ten Mojšovi přikázal, aby vyhotovil kříž a měděného hada, který bude na kříži viset. Uštknutí lidé se měli modlit a hledět na tohoto

³⁴ James HALL, *Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění*, Praha 2008, s. 478; Jan ROYT, *Slovník biblické ikonografie*, Praha 2006, s. 302–304.

7) Detail školního kříže s vyobrazením pražského jezulátka alias Panny Marie Ochránitelky, stav 2004. Foto: Sběrka fotodokumentace NPÚ ÚOP v Ústí nad Labem, Tomáš Brož.

měděného hada. Kdo tak učinil, byl uzdraven, kdo nikoli zemřel.³⁵ Měděný had je předobrazem Krista na kříži, uštknutí lidé jsou malovnění a příběh vrcholí nekonečným božím milosrdenstvím. Tento motiv vhodně koreluje s celkovým christologickým konceptem výzdoby kříže. Výjev v Neštěmicích znázorňuje stylizovanou krajinu rámovanou dvěma stromy připomínajícími cypřiše a uprostřed je kůl s vodorovným břevnem, přes které je omotaný had. U paty kůlu vidíme postavu, která se modlí a hledí na hada, za ní je nejasná dvojice postav, pravděpodobně těch, kteří se na kříž nepodívali a zhylnuli.

Na dřívku pod měděným hadem je motiv svaté rodiny s andělem při návratu z Egypta do Izraele. Ústřední trojice postav je vedená sv. Josefem v tóze s vakem na zádech a poutnickou holí v pravici, levou rukou drží za ruku malého Ježíše oděného v dlouhých šatech. Ježíš se přidržuje Panny Marie, jejíž šat je proveden obdobně jako u Josefa a Ježíše, jen má okolo hlavy šátek. V levé ruce drží uzlíček. Nad Kristem se vznášá postava anděla. O výjev útěku do Egypta a návratu se dočteme v Matoušově Evangelium³⁶. Ve stručnosti šlo o následující. Král Herodes z obavy před proroctvím, které mu věstilo záhubu od právě narozeného dítěte, dal rozkaz všechny děti do věku dvou let v celém království pobít. Svatá rodina před tímto masakrem prchla do Egypta a vrátila se až po Herodově smrti. Ikonograficky se jedná o velmi vděčný motiv, ačkoli častěji bývá vyobrazen samotný útěk. Rozdíl mezi útekem a návratem mnohdy napoví jen proměněný věk Krista. Kdy do Egypta prchá coby miminko v Mariině náručí, zpět se již vrací pěkně po svých. Průvodcem jim bývá ale téměř vždy anděl.³⁷

Reliéf na nástavci pod postavou sv. Františka interpretujeme jako Krista před Pilátem. Výjev je zasazen do interiéru, jak prozrazuje okno v pozadí vlevo a poodhrnutá drapérie vpravo.

³⁵ Numeri (21, 6–9).

³⁶ Matouš (2, 13–23).

³⁷ Srov. J. ROYT, *Slovník*, s. 301.

8) Detail školního kříže s vyobrazením Veroničiny roušky, stav 2020. Foto: Sběrka fotodokumentace NPÚ ÚOP v Ústí nad Labem, Kateřina Neumannová.

Vlevo vidíme ke kůlu připoutaného Krista, možná již s trnovou korunou.³⁸ Na opačné straně sedí pilát na vyvýšeném křesle. Mezi nimi je dominantní postava farizeje v dlouhém šatu, gestem pravé ruky ukazuje na Krista a levou rukou jako by se dotýkal Piláta. Tímto je navozen dojem nátlaku stojícího farizeje na římského úředníka váhajícího nechat Krista ukřižovat. Tento motiv je velmi běžnou součástí christologického cyklu.³⁹

Pod výjevem Krista před Pilátem je v obdélném poli s vykrajovanými rohy proveden monogram jména MARIA, přičemž druhé A chybí.

Zadní nepohledová strana kříže je v nástavci doplněna o signaturu donátora a rok vztyčení kříže. Respektive rok dokončení kamenosochařské práce na kříži. Ve dvou řádcích je v obdélném poli uvedeno 1 F 8 / 1 S 8. Interpretace je nabíledni, 1818 Franz Sieche.

Pod signaturou a vročením na zadní straně kříže se nachází v tuto chvíli záhadný výjev. V obdélném poli s vykrajovanými horními rohy je zřetelná stojící oděná postava otočená čelem k divákovi. V levé ruce třímá svitek s obtížně čitelným latinským nápisem. Pravou ruku má vztyčenou. Hlavu má otočenou heraldicky vpravo a od úst jí plyne nápisová páska s textem. Pravděpodobně začínajícím slovem TEO. Pod vztyčenou rukou muže je vzrostlý strom s košatou korunou. Interpretace tohoto výjevu je nám prozatím neznámá.

³⁸ Vzhledem ke stavu kamene to nelze určit s naprostou jistotou.

³⁹ Obdobnou kompozici lze sledovat na obraze uherského malíře Mihály Munkácsy (1844–1900) Kristus před Pilátem z roku 1881, který je dnes k vidění v galerii Déri Museum v Debrecínu.

9) Pravá strana nástavce školního kříže s motivem měděného hada, stav 2020. Foto: Sběrka fotodokumentace NPÚ ÚOP v Ústí nad Labem, Kateřina Neumannová.

MATKA BOŽÍ Z ROKU 1821

Pískovcová mariánská socha z roku 1820 původně stávala volně u cesty v polích, později k ní byla přistavěna průčelní fronta domů, tudíž se její zadní strana opřela o fasádu domu čp. 248. Bohužel se dosud nepodařilo objevit jakýkoliv dobový snímek sochy. O soše víme jen to, co vyčteme z farního soupisu, kde je označena jako socha Matky Boží ve vsi s pořadovým číslem 3. „Stojí na pozemku patřícím k obživě domkáře z čp. 2.“⁴⁰ Podstavec a socha jsou pískovcové. Na podstavci je napsáno: „Wunderdhätige Entledigung eines Tirkichen Sklaven. Wir kann die grosse Wunderthat, o Heylant recht ermessen, Das du so zu der rechten Hand des Vaters hast gesessen, Drum must der Engel Gabriel nach Gallilea denken, und auf den Höchsten frinen Wink zum Nazareth sich Lenken, Hier hielt sich eine Jungfrau auf, so sich Maria nennte, und die man als die Keusche brauf von ihren Joseph kente 1821.“⁴¹ Dále je zde uvedeno, že sochu postavil v roce 1821 sedlák Franz Sieche z čp. 32 a že ji světil v témže roce farář Wenzel Güttler.⁴²

Zajímavá je dedikace v úvodu nábožného nápisu o vysvobození z tureckého zajetí. Nezdá se, že by tureckým otrokem byl přímo sám Sieche, v době vypuknutí posledního většího konfliktu rakouské monarchie s Osmany se zrovna Franz Sieche ženil. Nicméně se balkánského tažení vedeného Laudonem v letech 1788–1791 mohl účastnit, a upadnout tak do zajetí, některý jeho blízký příbuzný.

⁴⁰ V 19. století domek čp. 2 vlastnila přízeň sedláka France Siecheho, rovněž rodina s příjmením Sieche.

⁴¹ V překladu: „Zázračné propuštění tureckého otroka. Můžeme právem zvážít velký zázračný čin, ó Spasiteli, že jsi usedl po Otcově pravici, proto musí anděl Gabriel myslet na Gallileu a na znamení Nejvyššího zavolat do Nazareta, zde zůstala panna, která si říkala Marie a kterou její Josef znal jako cudnou.“

⁴² AM Ústí nad Labem, Fara Mojiří, inv. č. 31, seznam křížů a soch, KT 7.

10) Návrat svaté rodiny z Egypta pod dozorem anděla strážce na pravé straně podstavce školního kříže. Foto: Sběrka fotodokumentace NPÚ ÚOP v Ústí nad Labem, Kateřina Neumannová.

Podle nápisu lze těžko soudit jakým typem mariánské sochy tento objekt byl. NPÚ eviduje ve svých sbírkách jen stručný popis: „Na vysokém hranolovitém soklu volná plastika P. Marie u domu čp. 248. Rozhraní 18. a 19. st. Barokisující práce.“⁴³

V polovině 60. let již socha ležela rozbita na několik kusů na zemi.⁴⁴ Nedlouho poté ustoupila celá zástavba Seifertovy ulice (i s podstavcem sochy) v této části Neštěmic výstavbě víceúčelového objektu občanského vybavení, v místech, kde předpokládáme bývalé umístění sochy, je pošta a restaurace Sonáta.

TŘI KŘÍŽE NAD NEŠTĚMICEMI

Skutečným vrcholem náboženského snažení sedláka Siecheho, i co do geografického umístění na stráni severozápadně nad obcí, se stalo postavení sousoší ukřižovaného Ježíše uprostřed a dvou menších křížů s lotry po stranách

v roce 1822. Dílo se nezachovalo, zmizelo někdy v 70. či 80. letech 20. století beze stopy,⁴⁵ což nasvědčuje tomu, že bylo zničeno záměrně, možná i na politickou objednávku. Místo je dosud podle zmizelé dominanty nazýváno „Tři kříže“. Podle farního soupisu se objekty, uvedené pod č. 10, také nazývaly „Drei Kreuze im Schmiegen“, což lze přeložit jako „tři kříže v ohybu či úhlu“. Sochy se totiž nacházely na souběhu několika cest, jež zde vytvářejí pravouhlý trojúhelník, v jehož vrcholu natočeném východním směrem stály tři kříže. Soupis dále uvádí, že tyto (kříže) stojí mimo ves na pozemku usedlosti čp. 32. Všechny tři podstavce, kříže a sochy Ježíše a dvou lotrů jsou z pískovce. Pod Ježíšovým křížem je tento nápis: *Vatter in deine Hände befehle ich meinen Geist. Na podstavci: Vergieb ihnen, dann sie wissen nicht, was sie thun.*⁴⁶ Tyto tři kříže č. 10 zřídil v roce 1822 bez žádosti, bez úředního schválení, bez nadace a bez reversu zemřelý nešťemický sedlák Franz Sieche z čp. 32. Vysvěceno téhož roku tehdejší farářem Wenzelem Gütlerem.⁴⁷

Zachována je jedna fotografie z objektivu nadšeného fotoamatéra v sutaně, kněze Jenatschkeho, pořízená cca před druhou sv. válkou.⁴⁸ Podle ní si můžeme udělat představu o vzhledu sestavy soch.

Trojice křížů stála vedle sebe v těsné blízkosti vozovky v ovocném sadu, jak dokládá dochovaná fotografie kněze Jenatschkeho. Kompozice je rozvržena podle tradičního ikonografického schématu kalvárie s centrálním Kristovým křížem a dvěma ukřižovanými lotry po stranách.

Kristův kříž byl pojednán nejvznešeněji. Patka postamentu byla hranolová nahoře se zužující se přechodkou. Kvádrový díř s vyboulenými stranami byl nahoře zakončen dvěma volutami, na nich byla uložena krycí profilovaná deska, na níž již spočívalo dramaticky pojednané sousoší se světci a křížem. Před křížem lze na fotografii tušit sedící postavu oděnou v říze, pravděpodobně Marii z Magdaly. Na Jenatschkeho fotografii z doby okolo roku 1930 postava již nemá hlavu. Po stranách je po Kristově pravici stojící svatý Jan Evangelista oděný v dlouhém vzdušném šatu s rukama sepjatými před sebou. Snad se i opíral o hůl. Tvář měl obrácenou k Ukřižovanému. Na opačné straně byla stojící Panna Maria v šatech s bohatou drapérií a šátkem přes hlavu. Ruce měla pokrčené před sebou v těžko odhadnutelném gestu. Mezi Janem a Marií se tyčil vysoký latinský kříž. Na čelní straně byl Kristus oděný v bederní roušce

⁴⁵ V roce 1991 po křížích pátral německý občan, který bezvýslednost pátrání shrnul v nesignovaném stručném článku *Die drei Kreuze bei Nestomitz* ve vyhnaneckém periodiku *Aussiger Bote*, 43. Jahrgang/Folge 6, Juni 1991, s. 178. „Přestože jsem ze svých četných cest do Neštěmic již věděl, že tři kříže na cestě přes sklep a Žezickou odbočku do Krásného Března již neexistují, stále mě to tam jako kouzlem znovu a znovu táhne, snad abych někde v terénu našel kámen nebo jiné vodítko, kde se ony tři kříže nacházejí. Pokaždě však bez úspěchu.“

⁴⁶ V překladu: Otče, do tvých rukou svěžuji svého ducha. A druhý nápis: Odpusť jim, neboť nevědí, co činí.

⁴⁷ AM Ústí nad Labem, Fara Mojžíř, inv. č. 31, seznam křížů a soch, KT 7.

⁴⁸ Vladimír KAISER – Petr KARLÍČEK – Jiří PREČLÍK, *Rudolf Jenatschke. Kněz posedlý fotografií*, Ústí nad Labem 2019, s. 291.

⁴³ NPÚ ÚOP Ústí nad Labem, oddělení EDIS, kartotéka poznámek k památkovým objektům, obálka Neštěmice, nedat., asi polovina 60. let.

⁴⁴ NPÚ ÚOP Ústí nad Labem, oddělení EDIS, kartotéka poznámek k památkovým objektům, obálka Neštěmice, nedat., asi polovina 60. let.

11) Levá strana nástavce pod křížem s výjevem Krista před Pilátem. Foto: Sbirka fotodokumentace NPÚ ÚOP v Ústí nad Labem, Kateřina Neumannová.

s trnovou korunou, nad ním byla nápisová páska. Z fotografie lze odtušit, že již ve třicátých letech byly rysy obličeje značně erodovány. Kříž i podstavec doplňovala celá řada nápisů. Na podstavci mezi volutami byla vyvedena nápisová kazule. V dřívku nad patkou bylo dále vytvořeno oválné nápisové zrcadlo. Text nápisů je z dochované fotografie nečitelný. Kompozice je doplněna dvěma již menšími kříži s lotry, kteří jsou oproti přibitému Spasiteli ke kříži přivázáni.

Kříž lotra po Kristově pravici, který bývá ztotožňovaný se svatým Dismasem, je složený z podstavce a vlastního kříže. Podstavec se skládal z hranolové patky, nahoře zúžené, zužujícího se hranolového dřívku a profilované krycí desky. Na ní byl položen směrem vzhůru se zužující nástavec s latinským křížem. Dismas rukama objímá vodorovné břevno kříže a zřetelné jsou provazy, kterými je přivázán. Převázané nohy má v kolenní mírně pokrčené. Snad to naráží na zmínku z Janova evangelia, kdy lotři měli mít zlámané nohy.⁴⁹

Druhý lotr, zatvrzelý Gesmas visí z perspektivy dochované fotografie na ještě menším kříži než polepšený Dismas. Gesmas má hranolovou patku a směrem vzhůru se zužující dřívok a úzkou jednoduchou krycí desku, coby hlavici. Na ní je zužující se nástavec přecházející plynule v kříž s korpusem. Na fotografii je zřetelná hluboká prasklina v kříži zlého lotra pod jeho nohama. Tělo je rovněž přivázáno za podpaží, hlava mírně nakloněná na levé rameno.

⁴⁹ James HALL, *Slovník námětů a symbolů*, s. 459.

Celý komplex kalvárie na dochované fotografii má velmi nezřetelné rysy tváře a celková modelace zejména figurální plastiky je lidového rázu. Motiv ukřižování je stěžejní událostí křesťanské mytologie, proto není divu, že si našel své místo v donátorské činnosti Franze Siecheho.⁵⁰

ZÁVĚR

V článku uvedený a dodnes dochovaný kamenný kříž v zahradě neštěmické základní školy je pozůstatkem z cyklu čtyř náboženských soch, výrazně ovlivněných christologickým citěním donátora Franze Siecheho, místního zemědělce z čp. 32. Je to zároveň jediná v katastru Neštěmic dochovaná náboženská volná socha. Sv. Jan Nepomucký z roku 1786 zanikl při ikonoklastickém běsnění lůzy během vzniku Československa roku 1918. Barokní sv. Donát se dnes nachází přemístěný u kostela v Mojžíři. Tři selská Ukřižování (dvě z roku 1800 a jedno z roku 1816) zmizela stejně jako ostatní Siecheho sochy v průběhu 20. století. Připomenutím Franze Siecheho a jeho donace soch jsme chtěli přispět dalším střípkem k poznání „neznámého“ pohraničí, kde zejména desetiletí po druhé světové válce vedla k ochuzování naší paměti i jejich hmotných dokladů. V Neštěmicích více než jinde vidíme, že na jednu dochovanou sochu připadá deset zbytečně ztracených.

⁵⁰ K rozboru ikonografické kompozice ukřižování viz např. J. ROYT, *Slovník*, s. 296–300.

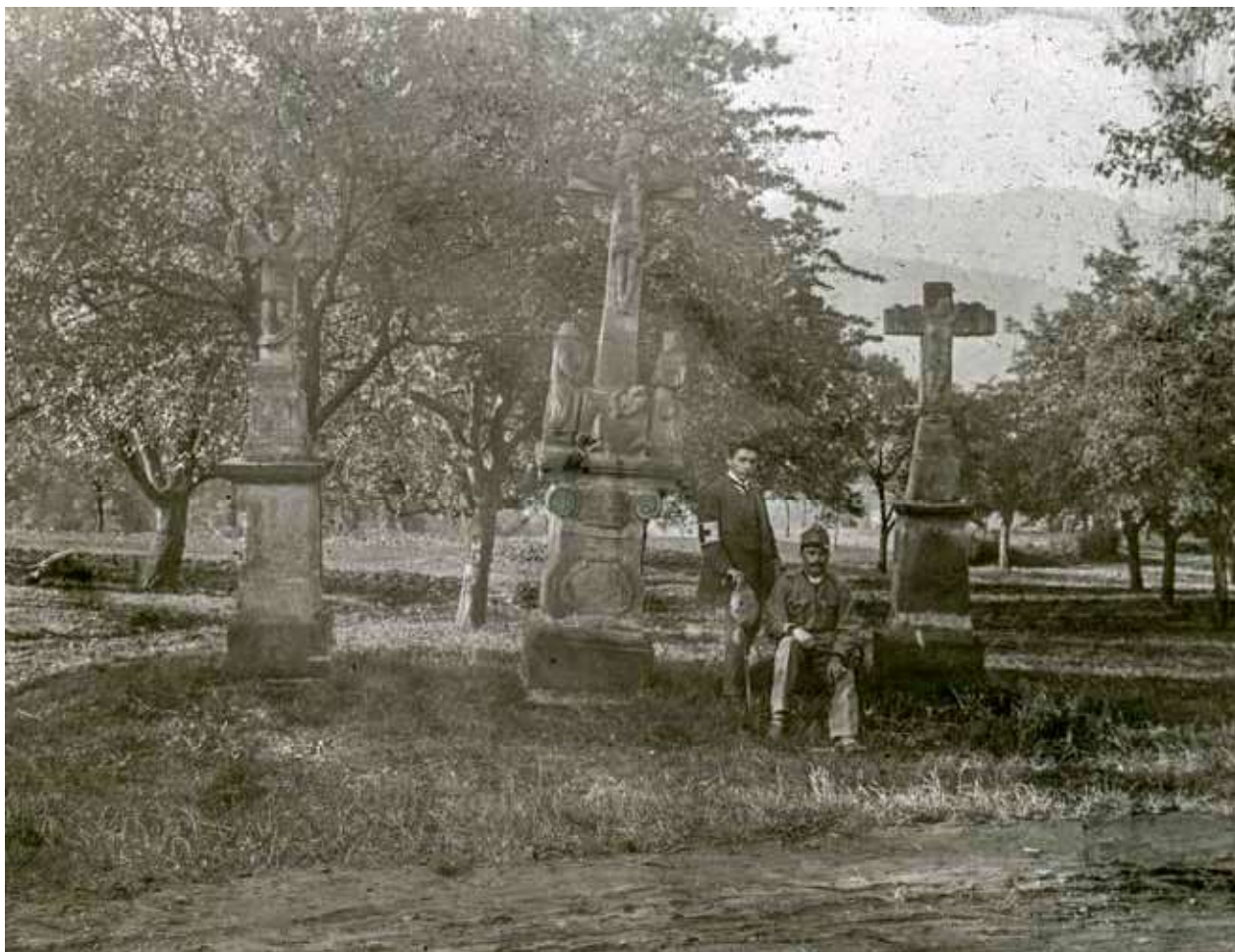
12) Zadní strana podstavce s nástavcem školního kříže s neidentifikovanou postavou, latinským nápisem a letopočtem s iniciálami zřizovatele. Foto: Sběrka fotodokumentace NPÚ ÚOP v Ústí nad Labem, Kateřina Neumannová.

13) Přibližná poloha sochy Matky Boží z roku 1821, dnes nahrazeno víceúčelovým objektem při Seifertově ulici s restaurací Sonáta s novodobými plastikami. Na snímku Dívka s knihou z druhé poloviny 20. století od Otakara Skopového. Foto: Martin Zubík.

14) Tři kříže nad Neštěmicemi kolem roku 1930. Foto: V. Kaiser – P. Karlíček – J. Preclík, Rudolf Jenatschke. Kněz posedlý fotografií, Ústí nad Labem 2019, s. 291.

15) *Tři kříže nad Neštěmicemi před rokem 1918. Foto: Muzeum města Ústí nad Labem.*